

TÜRKİYE'DE KADIN VE
ÇOCUK YOKSULLUĞU:
BAZI ACİL SORUNLAR
Bilgi Notu

MAYIS 2023

DERİN
YOKSULLUK
AĞI

SUNUŞ

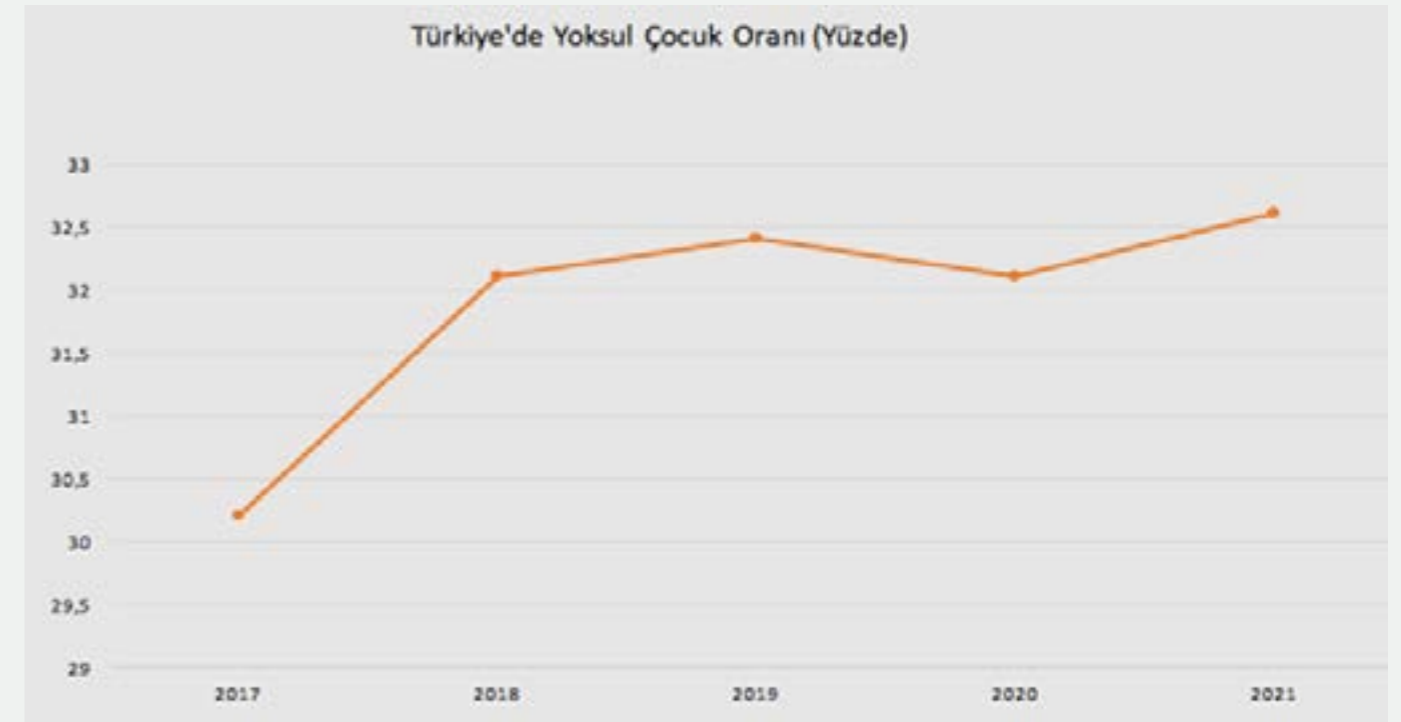
Açık Alan Derneği gönüllü ve üyeleri olarak 2019 yılında, gönüllüler, destekçiler, yerel yönetimler, kamu kurumları ve derin yoksulluk yaşayan kişilerin katılımı ile büyüyen bir dayanışma ve araştırma ağı olarak Derin Yoksulluk Ağı'nı (DYA) kurduk. Ağımız dayanışma kampanyası ile birlikte insan hakları izlemesi yapmakta, yoksulluğun çok boyutlu halini tartışmaya açmakta ve görünür kılmanın yanında, kamu kurumları ve yerel yönetimler nezdinde savunu faaliyetleri yapmayı hedeflemektedir.

DYA'nın kuruluşundan bugüne, yoksulluğun boyutları Türkiye'de maalesef daha da büyümüştür. Derinleşen yoksulluktan dezavantajlı grupların, özellikle de kadınların ve çocukların çok daha olumsuz etkilendiği ve özellikle yaşadığımız deprem felaketiyle birlikte düşündüğümüzde önümüzde daha karamsar bir tablonun olduğu hepimizin malumudur. Bu tabloyu göz önüne aldığımızda, 2023 Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimleri derin yoksulluk şartları içinde yaşayan dezavantajlı grupların yaşam şartlarının iyileştirilmesi açısından çok büyük önem kazanmaktadır. İşte DYA olarak hedeflerimiz içerisinde olan savunu faaliyetlerini artırmak adına, önümüzdeki 2023 genel seçimleri öncesinde milletvekili adaylarının dikkatini bu konuya çekmek ve seçilecek milletvekilleri ile olası işbirliklerinin kapısını aralamak için acil müdahale gerektiren birtakım konulara dikkat çeken bir acil bilgi notu hazırladık ve bir seçim taahhütnamesini adaylarla paylaştık.

Deprem felaketinin aciliyeti ve seçimlerin öne çekilmesi sebebiyle olağanüstü şartlarda hazırlanan bilgi notumuzu tüm eksiklere rağmen üç temel üzerine oturtmaya çalıştık. Bunlar sırasıyla alıntıladığımız ve kıyaslama yoluyla çıkardığımız istatistikler Türkiye'nin de imzacısı olduğu yerel ve uluslararası metinler ve son olarak yaptığımız röportajlardan, bir başka deyişle, "kendine ait ve toplumsal olarak saygın ve meşru addedilen bir dille konuşamamayı da içeren"¹ yoksulluğun ceremesini çekenlerin kendi seslerinden yaptığımız alıntılardan oluşuyor. Bu üç temel arasındaki çarpıcı tezatların, sorunların aciliyetini bir kez daha teyit ettiğine inanıyoruz.

Yeni yasama döneminde derin yoksullukla mücadelenin meclis çatısı altında yapılabilecek savunu ve lobi faaliyetleriyle yükseltilmesi talebimizi yineleyerek sonuçlandırdığımız bu acil bilgi notunu başta milletvekili adayları olmak üzere kamuoyuna sunarız.

*Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle **beslenme, giyim ve barınma** konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar. **BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 27 (3)***

<https://data.tuik.gov.tr/> verilerinden yola çıkarak oluşturulmuştur

¹ Alıntıladığımız Necmi Erdoğan'ın da deyimiyle "Zaten, yoksulluk, 'kendini ifade edecek araçlara' sahip olamamak, 'düzgün cümleler kuramamak', soruları anlamamak veya konuşurken insanın aklının sürekli kucağındaki hasta çocuğuna gitmesidir de". Bkz: Necmi Erdoğan, "Yoksulları Dinlemek", Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (ed. N. Erdoğan), İletişim Yayınları, 2016, İstanbul içerisinde, s. 23.

BARINMA

Saha çalışmalarımızı yaptığımız İstanbul'da kiralık daire metrekare birim kira fiyatları Ocak 2019'dan Mart 2023'e kadar yaklaşık %559 oranında artmıştır. TBMM'nin 8 Haziran 2022 tarihli genel kurulunda kabul edilen geçici kanunla, kira sözleşmelerinde kira bedelinin artışına ilişkin anlaşmalara yüzde 25 oranında bir üst sınır getirilmiş olsa da², geçici kanunun kabul edilmesinden sonraki ilk ay olan Temmuz 2022'den Mart 2023'e İstanbul'da kiralık daire metrekare birim kira fiyatlarının artış oranı %67,6 olmuştur.³

Yaptığımız röportajlar, kira artış oranlarının TBMM'nin çıkardığı geçici kanunun aksine, yoksulluk içerisindeki insanların de fiili artışlardan nasibini aldığını, bundan dolayı insanların oluşan belirsizlik karşısında büyük bir çaresizlik içerisinde hissettiğini ve çocukları için endişelerinin arttığını gösteriyor.

Yeni yasama döneminde derin yoksullukla mücadelenin meclis çatısı altında yapılabilecek savunusu ve lobi faaliyetleriyle yükseltilmesi talebimizi yineleyerek sonuçlandırdığımız bu acil bilgi notunu başta milletvekili adayları olmak üzere kamuoyuna sunarız.

"Ev sahibi çıkartıyor beni bayrama kadar mühlet verdi eşim de yok... Nasıl yapacağım ben de hiç bilmiyorum. Zaten kiralar çok pahalı" (M.Ç. ile kişisel görüşme, 13.4.2023)

"Gittim ben Aile Sosyal Hizmetlere başvurdum: 'Biz bir şey yapamayız. Kaymakamlık siz dışarıda kalırsanız sizi otele yerleştirir' diyor. Siz de bizden aldığınız destekle 3 ay toplayıp ev tutarsınız' diyor. Böyle de saçma bir durum. Ben çocuklarla 3 ay otelde nasıl kalacağım? Çocukların psikolojisi altüst olacak" (H.C. ile kişisel görüşme, 26.4.2023)

² Kanunun geçmesinin ardından artış oranları hakkında hazırladığımız bilgi notumuz için Bkz: <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2022/10/kiraartis%CC%A7oranlari-1.pdf>

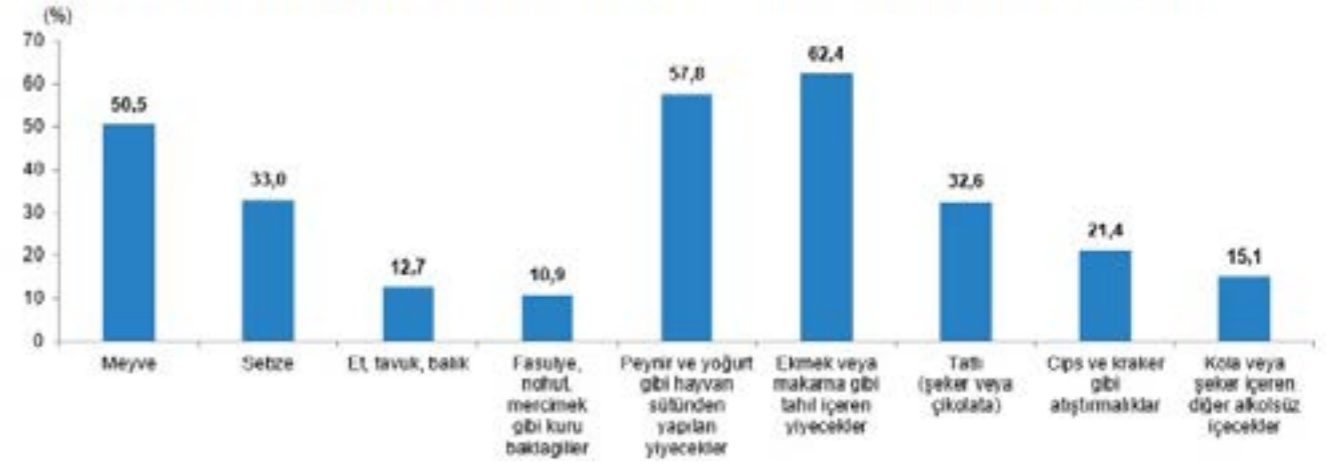
³ Karşılaştırma için bkz: <https://www.endeksa.com/tr/analiz/istanbul/endeks/kiralik/daire#:~:text=%C4%B0stanbul%20ilinde%20Mart%202023%20sonu,kiral%C4%B1k%20daire%20b%C3%BCy%C3%BCKl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20100%20metrekaredir.>

BESLENME VE SAĞLIK

"Yalan söylememe gerek yok: Çok uzun zamandır et tarzı hiçbir şey yapamıyorum." (P.T. ile kişisel görüşme, 17.4.2023)

Türkiye'de yoksulluğun derinleşmesi ile paralel olarak başta çocuklar olmak üzere tüm dezavantajlı grupların beslenme kalitesinin düştüğüne dair hazırladığımız Çocuklarda Yetersiz Beslenme Bilgi Notu'muzun⁴ yayınlandığı Nisan 2022'den bu yana durumun daha da olumsuz bir seviyeye geldiğini gözlemliyoruz. En son TÜİK'in 22 Mart 2023'te kamuoyuyla paylaştığı Türkiye Çocuk Araştırması'nda da bu durum görüldü. Araştırmaya göre, 2022 yılında Türkiye'de altı aylık ve daha yukarı yaştaki çocukların yalnızca %12,7'si et, balık ve tavuktan bir tanesini her gün tüketebildi.⁵

Her gün tüketildiği belirtilen yiyecek/içeceklere göre 6 aylık ve daha yukarı yaştaki çocukların oranı, 2022

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744>

⁴ <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2022/05/Bilgi-notu-C%CC%A7ocuklarda-Yetersiz-Beslenme.pdf>

⁵ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744>

⁶ F.D. ile kişisel görüşme, 13.4.2023.

Yaptığımız görüşmeler de özellikle kırmızı et tüketiminin olmayışının derin yoksulluk içerisindeki insanlar tarafından artık kanıksandığını gösteriyor. Örneğin görüşme yaptığımız üç çocuk babası F.D., beslenme sıkıntısı yaşamadıklarını söylemesine rağmen, kendisine kırmızı et tüketimleri sorulduğunda **“aylıktan aylığa bazı yiyoruz bazı yiyemiyoruz”** diyebiliyor.⁶ Daha kalabalık ailelerde ise yumurta gibi alternatif protein kaynaklarının tüketiminde azalmalar olduğunu gözlemledik. Örneğin eşini yakın zamanda kaybeden sekiz çocuk annesi M.A., yumurta alamamasını, **“kolisi 100 lira olmuş alamıyorum”** diyerek açıklıyor.⁷

Nisan ayında yaptığımız görüşmelerimiz beslenmelerdeki yetersizliğin psikolojik etkilerinin anneler ve çocukları üzerinde de can yakıcı bir noktada olduğunu gösteriyor. Örneğin üç oğlunun yetersiz beslenmesinden şikayet eden anne Ç.D., canı köfte çeken çocuklarına köfte pişiremediği için sıkıntıdan uyuyamamasından yakındı.⁸ Evde en çok yedikleri yemeklerin H.C. bakliyat, makarna, çorba ve yoğurt olduğunu söyleyen H.C., bu yemekleri **“çocuklar seviyor mu”** sorumuza iç çekerek **“artık bıktılar”** cevabını veriyor.⁹ Beslenme sorunlarının çocuğu emzirme çağında olan annelere ve bebeklerine dahi sirayet eder bir noktaya geldiğini gözlemlediğimizi de not etmemiz gerekiyor..

“İşte yemek yapıyorum bazen, yediğim zaman süt oluyor... Makarna yedim, süt oldu biraz”. (M.Ç. ile kişisel görüşme, 13.4.2023)

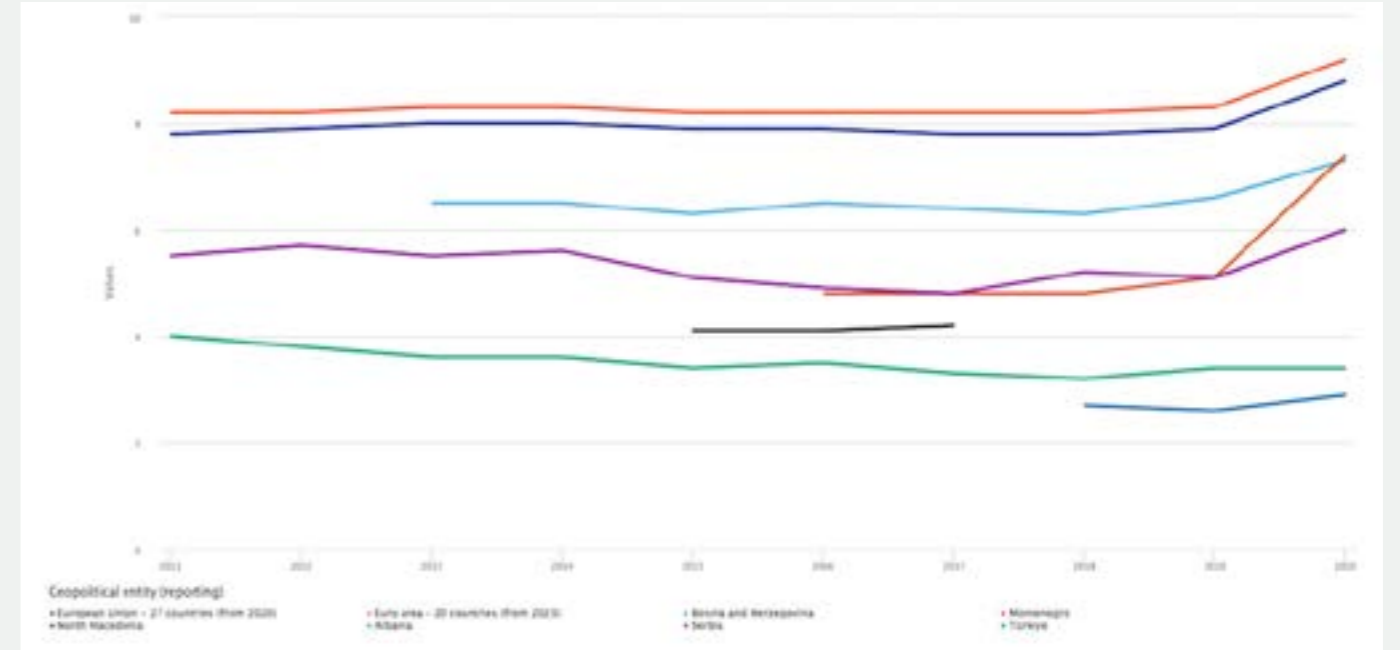
7 M.A. ile kişisel görüşme, 13.4.2023.

8 Ç.D. ile kişisel görüşme, 13.4.2023.

9 H.C. ile kişisel görüşme 26.4.2023.

Derinleşen yoksulluğun sağlık sorunlarını artıracakları aşikar iken, Türkiye’de sağlık harcamalarının Sağlık Bakanlığının genel bütçe içerisindeki payı gerilemektedir: 2022 yılında bu pay 6,63 iken 2023 yılında 6,56’ya düşmüştür. Düşüş koruyucu sağlık hizmetlerine ayrılan oranda daha da çarpıcı bir şekilde %33,4’ten %28,6’ya düşmüştür. Tedavi edici hizmetlere ayrılan oran ise %64,2’den %69,5’e çıkmıştır.¹⁰

AB ülkeleri ve aday ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye’nin sağlık harcamalarının GSYH’sine oranı, Arnavutluk’tan sonra en düşük seviyededir.

Avrupa’daki sağlık harcamalarının ülkelerin GSYİH’ine oranı: Kaynak Eurostat

Bu noktada sağlıkla ilgili harcamalarla alakalı olarak saha araştırmalarımızla katkıda bulunmaya çalıştığımız bir konu olan hijyenik pedlere erişim sorununu hala tam olarak çözemediği için örnek olarak sunmak istiyoruz: Yaptığımız bilgilendirmeler¹¹ neticesinde hijyenik pedlere uygulanan KDV oranının düşmesine rağmen, hijyenik pedlere ulaşımında sıkıntılar hala devam ettiğini de görüşmelerimizde gözlemledik. Örneğin görüşme yaptığımız ve eşinin askerde olması sebebiyle hanesinde kimsenin çalışmadığı iki çocuk annesi M.Ç., kendisine ped kullanımı sorulduğunda **“bazen çocukların bezleri oluyor onlardan şey yapıyorum”** diyerek cevap veriyor.¹²

10 <https://ses.org.tr/wp-content/uploads/2022/11/Genel-Merkez-2023-Saglik-Bakanligi-Butce-raporu.pdf>

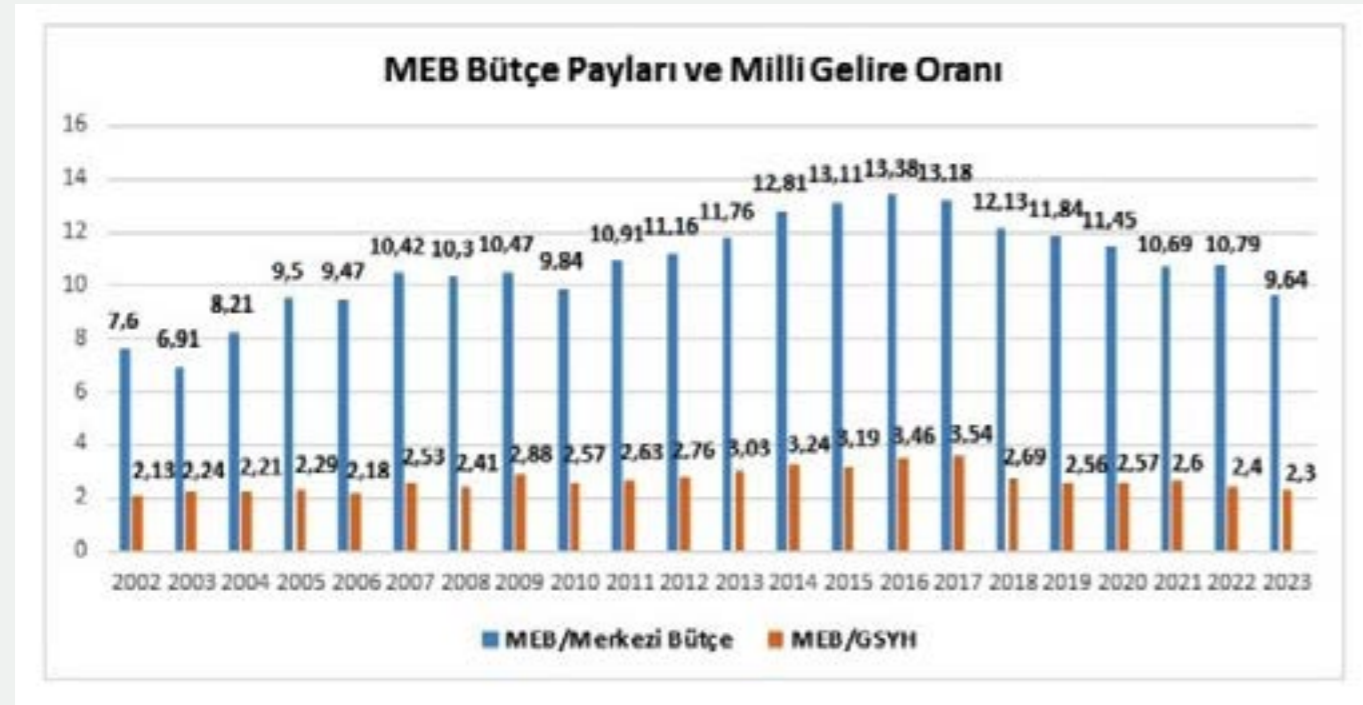
11 <https://www.dw.com/tr/derin-yoksulluk-agı-kadınların-yüzde-82si-hijyenik-pede-erişemiyor/a-60367680#:~:text=Derin%20Yoksulluk%20Ağı'nın%20araştırmasına,lik%20zam%20kadınların%20tepkisini%20çekiyor.9> H.C. ile kişisel görüşme 26.4.2023.

12 M.Ç. ile kişisel görüşme, 13.4.2023.

EĞİTİM

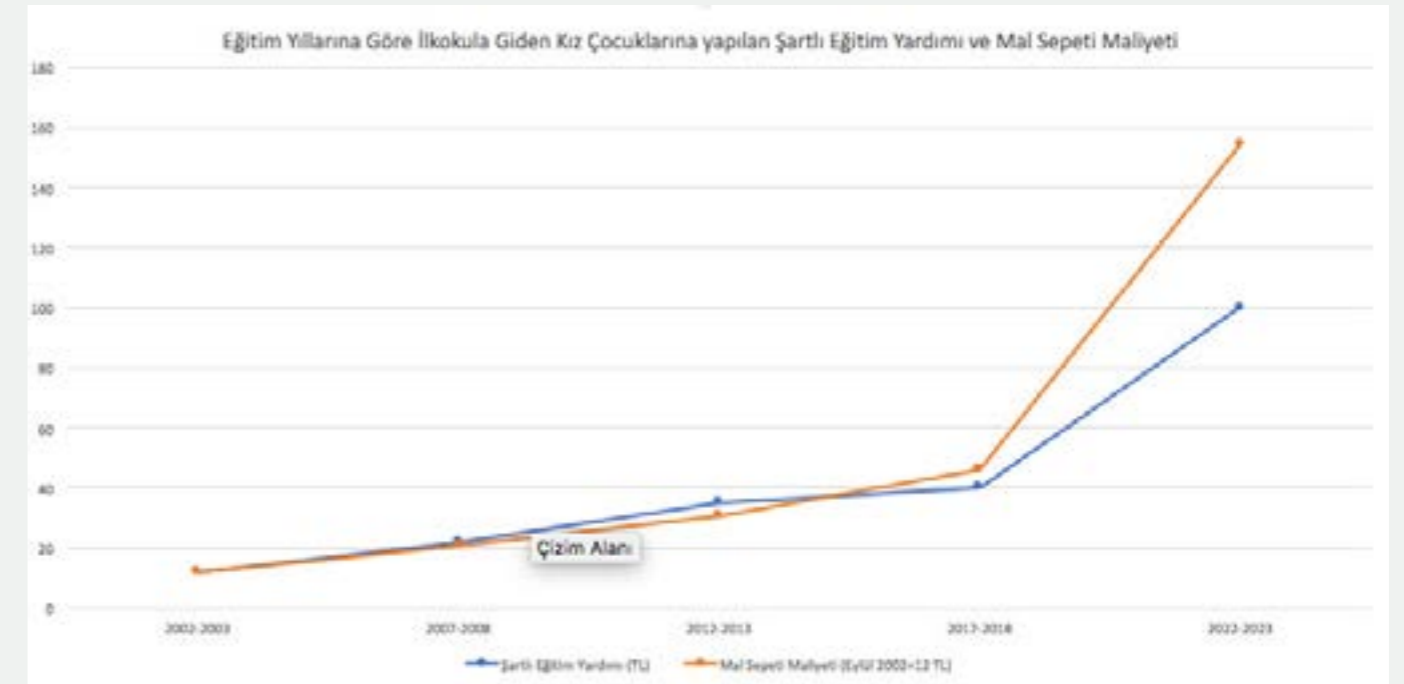
“İyi bakım, iyi yetiştirilme ve çocuğa uygun bir eğitim, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmi, özel her kurum, her yurttaş bu çocuk hakkını tanımak, eldeki olanaklarla onu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir. Sıkıntı içinde bulunan çocuğun kurtarılmasına öncelik verilir.” (1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi, Madde 1)

Türkiye'nin içerisinde olduğu darboğaz, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine de yansımıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bütçe Payı/GSYH oranı 2023'te 2007 seviyesinin dahi altına düşmüştür.

Kaynak: <https://egitimsen.org.tr/2023-yili-milli-egitim-bakanligi-butcesi-analizi/>

Özellikle eğitime yönelik beşeri sermaye yatırımı birikiminin sağlanması, kadın okuryazar oranının artırılması, çocukların okula devam süresinin uzatılması, ailelerin okula yönelik harcama yüklerinin azaltılması, kadınların toplumsal statüsünün yükseltilmesi gibi amaç ve hedeflerle 2003'te oluşturulan ve çocukların eğitimlerine devam etmesi şartı ile ailelerine belirli miktarda para yardımı yapılmasına yönelik bir uygulama olarak tanımlayabileceğimiz¹³ şartlı eğitim yardımı programındaki yardımlardaki erime dikkat çekicidir. Örneğin resmi rakamlara göre 2003 Ocak ayı ile 2023 Ocak ayı arasındaki enflasyon oranı %1.223,08 iken¹⁴, ilkokula giden kız çocukları için verilen Şartlı Eğitim Yardımının 2002-2003 öğretim yılından 2022-2023 öğretim yılına artış oranı (12 TL¹⁵'den 100 TL'ye yükselerek) % 733'te kalmıştır. Buna göre ilkokuldaki kız çocuklarına verilen Şartlı Eğitim Yardımı sadece enflasyon sayılarıyla doğru orantılı olarak artsaydı dahi 154,24 TL olarak belirlenmeliydi.

¹³ Aca, Z. ve Özdemir, M. Ç. (2020). Şartlı eğitim yardımı programının faydalanıcılar açısından etkilerinin değerlendirilmesi. A. Altınay (Ed.), Sakarya üniversitesi çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar-IV kitabı içinde (s. 3-4). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

¹⁴ Hesaplama kullanılan Enflasyon Hesaplayıcısı Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hesapladığı tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre oluşturulmuştur. <https://herkesicin.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ekonomi/hie/icerik/enflasyon+hesaplayici>

¹⁵ ASPB'den aktaran, https://setav.org/assets/uploads/2018/11/R123_S%CC%A7EY.pdf Tablo 5: ÇOCUK BAŞINA VERİLEN ŞEY MIKTARI (TL, 2003-2017)

Görüşmelerimizde de yeterli destek alamayan çocukların ve gençlerin eğitimden çalışma hayatına geçmek zorunda olduklarını gözlemledik.

“Ben de isterim üniversite okumak da yani şu an çok düşüncem yok aslında. Lisede istiyordum da şu an çalışma hevesim var” (M.A.’nın oğlu B.A., M.A. ile kişisel görüşme, 13.4.2023)

“Yeri geldi mi yemin ederim bak oruçluyum, çocuğu parasızlıktan okula bile gönderemiyorum yeri geldiği zaman.” (F.D. ile kişisel görüşme, 13.4.2023)

Örneğin görüşme yaptığımız baba F.D., 14 yaşındaki oğlunu liseden almasını ve iflas ettiği için bırakmak zorunda kaldığı kuyumculuktan arkadaşlarının yanına çırak olarak vermesini **“elimizden gelen bu çünkü yapacak hiç bir şey yok.”** diyerek açıklıyor. Aynı durum 8 yaşındaki oğlu için de zaman zaman geçerli olabiliyor: **“Bazısı da gönderemiyoruz paramız olmadığı için.”**¹⁶

¹⁶ F.D. ile kişisel görüşme, 13.4.2023.

Bir Çözüm Olarak STK TBMM İşbirliği

“Özellikle 2005 yılında Çocuk Koruma Kanunu’nun kabul edilmesini takiben eğitim ve sağlık sektöründe ilerlemelere ve çocuk koruma ve adalet alanındaki gelişmelere rağmen, hâlâ çocuk haklarıyla ilgili sorunlar mevcuttur... Özgürlüklerinden yoksun olan çocuklar, mahkeme öncesi gözaltı süreleri, zorbalık ve ayrımcılık, özellikle göçmen mülteci çocuklar, okula gidemeyen çocuklar, cinsiyete dayalı şiddet, çocuk işçiliği, erken ve zorunlu evlilikler ortaya çıkan sorunlar arasında sayılabilir.” (TBMM Çocuk Hakları Alt Komisyonu)¹⁷

Ülkemizin de imzacısı olduğu sözleşmelerin ve bildirimlerin aksine, gerek istatistikler, gerekse yaptığımız görüşmelerde dezavantajlı grupların barınma, sağlık ve beslenme sorunlarının birbirini besleyerek arttığını göstermektedir. Bu sorunların çözümüne en büyük katkıyı bizzat devletin sunabileceği ise aşikardır.

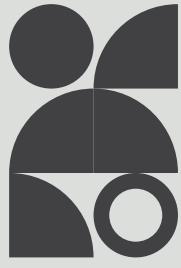
STK’lar yasama süreçlerine katılımında önceki yasama dönemlerinde çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında finansal kaynaklarda ve uzman istihdamlarında yetersizlik, STK’ların bilinirliğinin az olması, farklı paydaşların süreçlere dahil edilmemesi, Meclis işleyişinin yeterince açık, bilinir ve erişilebilir olmaması, bakanlık ve cumhurbaşkanlığı ile ilişkilerin sınırlı kalması, yasal güvencelerin sağlanmaması, Meclis temposunun hızı, sivil toplumun yasamanın doğal bir paydaşı olarak görülmemesi, siyasi partilerle ilişkilerdeki dengesizlikler sayılabilir.

Bu sorunların giderilmesinde bir başlangıç olması ümidiyle hazırladığımız ve hukuki bir bağlayıcılığı olmayan milletvekili taahhünamesinde, adayların 2023 genel seçimleri sonrasında ortaya çıkacak yeni TBMM’de Derin Yoksulluk Ağı ile dayanışma içerisinde olacağı umudunu taşıyarak bilgi notumuzu sunuyoruz.

Sevgiyle,
Derin Yoksulluk Ağı

¹⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/ihitaskomisyonlariinsanhaklari-alt-komisyon-cocuk>

¹⁸ Bu sorunların geniş bir özeti için bkz: Sivil Toplum Kuruluşlarının Yasama Süreçlerine Katılımı İçin Rehber, TÜSEV Yayınları, 2023, ss. 37-45. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2023-03/stk-yasama-surecleri-katilim-rehberi.pdf>

DERİN
YOKSULLUK
AĞI